

MEDIA DIMENSIONS OF POLITICAL AND LAW DISCOURSE

Олена Порпуліт, канд. філол. наук, докторант

*Інститут журналістики, Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОСТОРОВО-ЧАСОВОГО КОНТИНУУМУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: ТРАКТУВАННЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПАРАМЕТРІВ У ЗАХІДНИХ КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕОРІЯХ

Olena Porpulit, PhD in Philology, ScD candidate

Institute of Journalism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

TRANSFORMATION OF SPATIALLY-TEMPORAL CONTINUUM IN INFORMATIONAL SOCIETY: INTERPRETATION OF FUNDAMENTAL PRINCIPLES IN WESTERN COMMUNICATION THEORIES

This scientific investigation attempts to comprehend views of the researchers that have separate and fragmental representations in their communication theories concerning spatially-temporal parameters of post-industrial (H. Innis), informational (M. Castells, J.B. Thompson, J. Lull), networking (M. McLuhan) and post-modernistic (J. Derrida) reality; explores prognosis of scientists, concerning the new media's ability to control and manipulate spatial and temporal dimensions of social life. The author makes an emphasis on the principal quality of spatially-temporal coordinates in virtual reality, especially modern person's ability to "cut out" both time and space for personal benefit: virtual environment saves traditional measuring parameters that serve as points of reality correlation, although virtual reality lets the user interpret these parameters according to one's personal taste.

Key words: spatially-temporal continuum, informational society, virtual reality, communicative theory.

Реальність сьогодення фіксує інтенсифікацію процесів глобалізації / глокалізації, масифікації / демасифікації, переживаючи період адаптації до новітніх форм соціальнокомунікаційної взаємодії, обумовленої розвитком мережових технологій. Паралельно з утриманням довіри до традиційних засобів масової комунікації у сучасному суспільстві підвищується релевантність інформаційних повідомлень, поширюваних у відкритому інтернет-середовищі окремими користувачами, тобто вертикальна модель циркуляції інформаційних потоків повільно поступається руху інформації «по горизонталі», від індивіда до індивіда. У таких умовах, слід визнати, будь-який актор інтернет-середовища здатний побудувати власну інформаційну модель прагматичного спрямування не лише відповідно до уподобань і смаків, а й закласти перспективи розвитку інформаційних потреб, визначити просторово-часові параметри як для повідомлень, що його цікавитимуть, так і запрограмувати систему просторово-часових координат перебування в мережі.

Просторово-часовий континуум сучасної людини – перебування поза простором і часом. Інтернет та глобалізація розмили смисл цих понять, змінили уявлення про доступність і якість інформації, прискорили плин соціального часу, спресували просторові характеристики. Сучасна людина одночасно може існувати в різних місцях або в різному часі, за власним бажанням

переміщатися. Перебуваючи фізично в одному часовому поясі, можна жити за зовсім іншим часом, не відчуваючи дискомфорту, оскільки створені всі необхідні умови (наприклад, годинники, що показують час відразу декількох континентів; пошукові системи, як-то Google, що надають послуги віртуальних екскурсій). Сучасний стан культур свідчить про те, що людина може зробити багато на шляху оволодіння часом: вона навчилася рахувати час, планувати його, керувати ним, перетворювати його в союзника, вона може навіть кермувати часом, але поки не може перемогти його. Ми користуємося справжньою машиною часу, переміщаючись в минуле або майбутнє, ми нібито хочемо втекти від власної реальності, повсякденності власного буття.

Просторово-часовий континуум віртуальної реальності, поява якого обумовлена інформаційно-технологічними винаходами і, відповідно, змінами соціальнокомунікаційних пріоритетів, перебуває в полі зору багатьох зарубіжних теоретиків комунікації понад півстоліття: Г. Інніс, М. Маклюен, Н. Луман, Дж. Б. Томпсон, М. Кастельс, Ж. Дерріда, Дж. Лалл, Т. Еріксен та ін. Проте науковці зосереджують увагу на непостійній, хаотичній, схильній до трансформацій і непередбачуваних змін реальності сьогодення, а час і простір розуміються як тло, як прихована система координат, як ледве вловимі параметри перманентної реальності буття і повсякденності, які, безперечно, зазнали змін під впливом нових технологічних засобів, інтернетизації, омереження й конвергенції.

У цій науковій розвідці здійснена спроба осмислити погляди дослідників, які мають поодинокі й уривчасті репрезентації в їхніх комунікаційних теоріях, відносно просторово-часових параметрів постіндустріальної (Г. Інніс), інформаційної (М. Кастельс, Дж. Б. Томпсона, Т. Еріксен, Дж. Лалл), мережевої (М. Маклюен) і постмодерністської (Ж. Дерріда) реальності, що й обумовлює *мету дослідження*. Відповідно в статті будуть розв'язані *такі завдання*:

- 1) розглянути теорії комунікації з погляду представленості в них уявлень про просторово-часові параметри сучасності;
- 2) простежити, як з розвитком технологій змінювалися погляди теоретиків комунікації на споконвічні і фундаментальні параметри людського існування – простір і час;
- 3) з'ясувати прогнози науковців щодо спроможності нових медій контролювати й маніпулювати просторовими і темпоральними вимірами соціального життя.

Послугуючись принципами об'єктивності, системності, доказовості, ми використали низку низку загальнонаукових методів. Метод узагальнення використовувався з метою встановлення загальних параметрів і ознак трактування просторово-часового континуума в комунікаційних теоріях; за допомогою порівняння встановлювалися подібності й відмінності у концептуальних тлумаченнях ролі простору і часу як фундаментальних параметрів людського існування; аналітико-синтетичний метод дав можливість визначити ступінь вивченості теми, окреслити загальну проблематику.

Одним із перших, хто зосередив увагу на тому, як мас-медіа послугуються технологіями, аби вплинути на сприйняття людиною часу і простору, був Г. Інніс (*Empire and Communication*, 1950; *The Bias of Communication*, 1951). Постулюючи як ключову ідею впливу на свідомість суспільства за допомогою засобів комунікації, і як наслідок – контроль нових засобів комунікації призведе до контролю свідомості й соціальної організації – дослідник розглянув взаємозв'язок культури і засобів комунікації, шукаючи відповідь на два питання: *що викликає зміни* в культурі суспільства та трансформації соціальних інститутів і *що сприяє* культурній і соціальній *стабільності*. На думку Г. Інніса, ключ до соціальних змін можна знайти у розвитку засобів комунікації. Він стверджує, що кожне середовище втілює певну упередженість у плані організації і контролю інформації. Будь-яка імперія або суспільство, як правило, пов'язані з тривалістю в часі і розширенням у просторі. Г. Інніс поділяв засоби масової комунікації на два види: часові (*Media which emphasize time*) і просторові (*Media which emphasize space*)¹. *Media which emphasize time*, такі як камінь і глина, довговічні та важкі. Оскільки їх складно переміщати, вони не заохочують територіальну експансію, проте сприяють розширенню імперії з плином часу. Г. Інніс пов'язував ці ЗМІ зі звичайним, священним і моральним; вони орієнтовані на час, сприяють розвитку соціальних ієрархій. *Media which emphasize space*, такі як радіо, газети, журнали, легкі й портативні. Вони можуть перевозитися на великі відстані; пов'язані зі світськими й територіальними громадами, *Media which emphasize space* сприяють розширенню імперії у просторі. У «*Empire &*

¹ Innis, H. (1950). *Empire and Communication*. London: Oxford University Press, Amen House, 7.

Communications» (1950) Г. Інніс побудував модель, яка пояснює, як зміна форми комунікації здатна привести до падіння «монополій знань». Згідно з поглядами дослідника, кожен засіб масової інформації перебуває під наглядом еліти, котра, в свою чергу, контролює, які знання й інформація набуватимуть поширення: «Концентрація на засобі комунікації передбачає ухил в культурному розвитку цивілізації або з акцентом на просторі й політичній організації, або з акцентом на часі й релігійній організації»¹. Отже, відносний акцент на часі або просторі сприятиме зміщенню значущості цих категорій для культури, в яку той або інший засіб масової комунікації вбудований. Так, за спостереженням Г. Інніса, «західна цивілізація починала з акценту на часі, а закінчила в сучасному стані акцентом на просторі; ... У Сполучених Штатах домінування газети призвело до великомасштабного розвитку монополій комунікації з акцентом на просторі, що, в свою чергу, передбачає нехтування проблемами часу»². Іншими словами, засоби комунікації визначають тип суспільного устрою і управління ними. Той, хто знаходиться при владі, підкреслює Г. Інніс, контролює і засоби масової комунікації. Застереження у дослідника викликала перспектива суспільства, в якому часом і простором керуватимуть і маніпулюватимуть медіа-виробники, ті, хто монополізує знання: «За умов ... швидкого розвитку мас-медіа, час і простір розділяються серед людства дедалі нерівномірніше. Здатність власників сучасних мас-медіа “спресувати” час і відстань з метою фінансової вигоди, згідно з такими уявленнями, є “формою економічного неоколоніалізму”»³. Можливість «розвивати систему управління, яка б давала змогу перевіряти зміщення комунікації й оцінювати значущість простору і часу», на думку Г. Інніса, є основною проблемою Західного Світу⁴.

Роботи Г. Інніса справили величезний вплив на М. Маклюєна Продовжуючи ідеї попередника, М. Маклюєн зосередився на ролі комунікацій у розвитку західної цивілізації від первісного суспільства до середини ХХ століття (*The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*, 1962; *Understanding Media: The Extensions of Man*, 1964). Рушійною силою історичного прогресу, як і Г. Інніс, М. Маклюєн вважав нові технології, завдяки яким виникають нові засоби комунікації. Дослідник писав: «З тих пір, як з'явилася електрична технологія, ми розширили до вселенських масштабів свою центральну нервову систему і скасували простір і час, принаймні в межах нашої планети»⁵. Час припинив власне існування, простір зник. Сьогодні існує так багато різновидів часу, як і видів життя: «Це те саме відчуття часу, якого дотримуються сучасний фізик і вчений. Вони вже не намагаються розташовувати події в часі, а мислять кожен рік як таку, що створює власний час і власний простір. Більш того, тепер, коли ми живемо в миттєвому світі електрики, простір і час тотально взаємопроникають один в одного в просторово-часовому світі»⁶. Більш того, в електричну добу децентралізованої влади й інформації, на думку М. Маклюєна, «однаковість темпорального часу починає нас дратувати. В епоху простору-часу ми прагнемо множинності ритмів, а не їх повторюваності»⁷.

Ми тепер живемо «в глобальному селі», де все відбувається одночасно: «людський рід тепер існує в умовах “глобального села”». Ми живемо в єдиному тісному просторі, що окреслює власні межі звуком племінних барабанів»⁸. Виникає так званий ефект «імплозії» – в інтерпретації М. Маклюєна, «вибухове» стискання простору, часу, інформації. Під «імплозією» мається на увазі процес, зворотній інтеграції, стирання меж і відмінностей, усунення фрагментації, конструювання цілого з уламків, тобто процес, який не містить в собі централізації – це нецентралізований «вибух усередину». І як наслідок, «Галактика Гутенберга», що розширювалася протягом останніх століть, переходить у фазу «стискання».

У роботі «Соціальні системи. Начерк загальної теорії» (*Soziale Systeme. Grundriss einer allgemeinen Theorie*, 1984) Н. Луман, акцентуючи на значущості росту мережевих соціальних структур у суспільстві, зазначає: «Технічне омереження в масовому виробництві, транспорт і

¹ Innis, H. (1950). *Empire and Communication*. London: Oxford University Press, Amen House, 215.

² Innis, H. (1950). *Empire and Communication*. London: Oxford University Press, Amen House, 216–217.

³ Лалл, Дж. (2002). *Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід*. Київ: К. І. С., 38.

⁴ Innis, H. (1950). *Empire and Communication*. London: Oxford University Press, Amen House, 217.

⁵ McLuhan, M. (2010). *Understanding Media: The Extensions of Man*. London, New York: Routledge, 5.

⁶ McLuhan, M. (2010). *Understanding Media: The Extensions of Man*. London, New York: Routledge, 165.

⁷ McLuhan, M. (2010). *Understanding Media: The Extensions of Man*. London, New York: Routledge, 165.

⁸ McLuhan, M. (2002). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 31.

забезпечення енергією та інформацією підривають традиційні, регіональні межі суспільства... Руйнація просторових меж, ...технічний розвиток належать до найважливіших умов неминучого утворення „global system“ у формі світового суспільства»¹. Для «всесвітнього суспільства»² міста як центри економічного, політичного і культурного життя втрачають власне значення не тільки в просторовому, але і в соціальному аспекті. В конституюванні, створенні та утриманні меж суспільства, згідно з теорією Н. Лумана, провідну роль відіграє комунікація (*Die Realitat der Massenmedien*, 1994). Комунікація, на думку дослідника, відбувається лише тоді, «коли хтось бачить, слухає, читає, – і розуміє інформацію настільки, що на її основі може відбуватися наступна комунікація»³. Зазначаючи, що «без інформації немає комунікації»⁴, Н. Луман до найважливішої особливості коду інформація / неінформація уналежнює відношення його до часу: «Інформації не можна повторити; вони відразу ж після того, як стають подією, перетворюються на неінформацію. Повідомлення, повідомлене вдруге, хоча і зберігає своє змістовне навантаження, проте втрачає інформаційну цінність»⁵. Тобто, визначення часового параметру як «зараз», з погляду Н. Лумана, це лише позиція спостерігача, який розрізняє майбутнє і минуле: «Час стає домінуючим смисловим виміром і в цьому вимірі розрізнення майбутнього і минулого виявляється саме тим первісним розрізненням до / після, яке визначає час. Те, що зв'язує минуле й майбутнє, є просто штучно організована хронометрія, а не щось, що за своєю природною сутністю було б необхідним або неможливим. Теперішній час, цей диференціал обох часових горизонтів, який сам по собі не є ні майбутнім, ні минулим, стає місцем, де фіксуються інформації та ухвалюються рішення... Він зовсім не присутній у часі»⁶.

На привілейованому положенні теперішнього моменту акцентує і Ж. Дерріда («*Given Time: I. Counterfeit Money*», 1992), який презентує час як взаємообумовленість та взаємозалежність часових інтервалів «зараз», що, нарешті, підводить до такого розуміння часу, коли час протікає і при цьому зберігає власну послідовність, з одного боку, і не вимагає просторової мультиплікації, з іншого⁷. Момент, за визначенням Ж. Дерріди «миті ока» – це те, що одночасно і вже відбулося, і ще не настало. Саме свідомість здатна синтезувати «миті ока» в часову послідовність, ідентифікувати їх як «епізоди, сцени буття» і відтворювати «відображення» картини про життя всесвіту на «екрані свідомості»⁸. Тобто, послідовність часу існує виключно в свідомості індивіда, який осягає власне тимчасове існування. Ж. Дерріда зазначає, що «буття виявляється позачасовим... і тому анігілює час... Час можливий тільки за відсутності Буття, він позабуттєвий, він неможливий як існування, але можливий як не-існування»⁹. Тобто, дослідник свідомо розмежує людське існування як побутування в часових координатах, що являє собою єдність просторово-часових характеристик – «тут і зараз», і позачасове існування Буття.

Пізнішими спробами з'ясувати, як зі зміною характеру засобів комунікації і соціально-політичного впливу трансформуються параметри сприйняття часу і простору, стали праці Дж. Б. Томпсона «*The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*» (1995) і «*Political Scandal: Power and Visibility in the Media Age*» (2000). Автор акцентує, що використання технічних засобів масової інформації змінює просторові й темпоральні виміри соціального життя: «Дозволяючи людям спілкуватися через розширені ділянки простору і часу, використання технічних засобів масової інформації дає змогу людям подолати часові та просторові межі, що характерно для взаємодії віч-на-віч»¹⁰. Дж. Б. Томпсона зазначає, що роз'єднання простору і часу підготували ґрунт для іншого перетворення, тісно пов'язаного з розвитком телекомунікацій: «відкриття *despatialized* (позапросторової) одночасності»¹¹. У більш ранніх історичних періодах досвіду одночасності, подія, що відбувалася в «той самий час» передбачала й локалізацію в певному місті, причому

¹ Луман, Н. (2007). *Социальные системы. Очерк общей теории*. Санкт-Петербург: Наука, 241.

² Луман, Н. (2007). *Социальные системы. Очерк общей теории*. Санкт-Петербург: Наука, 557.

³ Луман, Н. (2010). *Реальність мас-медіа*. Київ: ЦВТ, 27.

⁴ Луман, Н. (2010). *Реальність мас-медіа*. Київ: ЦВТ, 43.

⁵ Луман, Н. (2010). *Реальність мас-медіа*. Київ: ЦВТ, 45.

⁶ Луман, Н. (2010). *Реальність мас-медіа*. Київ: ЦВТ, 116.

⁷ Derrida, J. (1992). *Given Time: I. Counterfeit Money*. Chicago: The University of Chicago Press, 40.

⁸ Derrida, J. (1992). *Given Time: I. Counterfeit Money*. Chicago: The University of Chicago Press, 28.

⁹ Derrida, J. (1992). *Given Time: I. Counterfeit Money*. Chicago: The University of Chicago Press, 18–19.

¹⁰ Thompson, J. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Stanford: Stanford University Press, 31.

¹¹ Thompson, J. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Media*. Stanford: Stanford University Press, 32.

одночасні події могли слугувати індивідуальним досвідом. Одночасність ототожнювалася з локалізацією: той самий час означає й те саме місце. Але роз'єднання простору і часу, що було викликано розвитком телекомунікацій, на думку Дж. Б. Томпсона, спровокувало віддалення досвіду одночасності від просторового стану загальної території. Це стало можливим з переживанням подій як досвіду, незважаючи на те, що вони мали місце в локусах, які були просторово віддаленими один від одного. На відміну від конкретності «тут» і «зараз», з'явилося почуття «самого зараз», яке вже не прив'язується до конкретного місцезнаходження. Одночасність була розширена в просторі, який зрештою став глобального характеру¹. Наслідки цієї розширеної просторово-часової доступності Дж. Б. Томпсон ілюструє на прикладі телебачення, яке, за визначенням автора, істотно відрізняється від інших типів опосередкованої квазі-взаємодії, саме тому, що деякі особи, які спілкуються за допомогою телебачення, можуть побачити, як діяти в межах певного просторово-часового контексту. Так, дослідник виокремлює три види просторово-часового контексту: 1) є просторово-часові координати контексту виробництва (координати акту комунікації і взаємодії співпадають); 2) є просторово-часові координати контексту самого телевізійного повідомлення (координати можуть збігатися або не збігатися з тими, які характерні для контексту виробництва; вони можуть бути змінені, приховані або повністю перевизначені під час редагування або іншими методами); 3) є просторово-часові координати контексту прийому (квазі-взаємодія, створена на телебаченні, передбачає безперервний процес, так звана просторово-часова інтерполяція)². При цьому, підкреслює Дж. Б. Томпсон, при отриманні повідомлення телевізійного, «люди зазвичай орієнтуються в просторово-часових координатах, які відрізняються від тих, що характерні для їхнього контексту прийому, з одного боку, і від тих, що характеризують просторово-часові рамки їхнього повсякденного життя»³. Отже, не виникає жодних сумнівів у тому, що завдяки розвитку нових форм комунікації, наші способи переживання простору і часу зазнали суттєвих змін. І хоча прогнози робити ще рано, але розпочаті обговорення вже демонструють «спроби перекроїти наш досвід сприйняття історії і переглянути наше місце в ній, наше відчуття майбутнього і нашу орієнтацію щодо нього»⁴.

М. Кастельс, інтерпретуючи соціально-економічні трансформації сучасного суспільства, пов'язував перехід від індустріального суспільства до нового, інформаційного з експансією мережевих структур і технологічними новаціями (The Information Age Economy, Society, and Culture, 1996–1998), акцентуючи, що історичні, економічні та культурні трансформації були посилені й збільшені надзвичайно могутніми інформаційними технологіями⁵. Провідна риса нового типу суспільства – інформаціоналізм, який розуміється дослідником як орієнтація на технологічний розвиток, накопичення знань, більш високий рівень складності в опрацюванні інформації. В інформаційному суспільстві зазнали кардинальних змін і категорії часу та простору: «Дійсно, трансформація часу в інформаційно-технологічній парадигмі в тому вигляді, в якому вона формується соціальною практикою, будучи нерозривно пов'язаною з виникненням простору потоків, є однією з підстав нового суспільства»⁶. Часові параметри в культурі реальної віртуальності, створеної електронними та мультимедійними системами, зазнали подвійних трансформацій. Можливість поширювати й отримувати інформацію миттєво, незалежно від відстані, забезпечують, з одного боку, безпрецедентну темпоральну *одночасність* соціальним, політичним і культурним подіям. З іншого боку, має місце так званий «темпоральний колаж», *позачасовість*, спровокована як дифузійною часових параметрів у межах певного каналу зв'язку, так і продиктована конкретним вибором учасника взаємодії, внаслідок ми отримуємо «плоский синхронний горизонт без початку, без кінця і без будь-якої послідовності»⁷. Позачасовість, за визначенням М. Кастельса, є визначальною рисою інформаційного суспільства, в якому історія

¹ Thompson, J. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Mediac*. Stanford: Stanford University Press, 32.

² Thompson, J. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Mediac*. Stanford: Stanford University Press, 92–93.

³ Thompson, J. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Mediac*. Stanford: Stanford University Press, 93.

⁴ Thompson, J. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Mediac*. Stanford: Stanford University Press, 37.

⁵ Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Blackwell, 5–13.

⁶ Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Blackwell, 460.

⁷ Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Blackwell, 491–492.

вибудовується з доступного візуального матеріалу, що, в свою чергу, обумовлено можливостями обирати в будь-яку мить потрібні елементи дійсності, репрезентованої на комп'ютерному дисплеї, поєднувати або розділяти їх керуючись виключно актуальними в «тут і зараз» потребами: «ця культура є одночасно і культура вічного, і культура ефемерного. Вічного – тому, що вона охоплює всю послідовність культурних виразів. Ефемерного – тому, що ... будь-яке специфічне впорядкування залежать від контексту і мети, заради досягнення якої певний культурний конструкт є затребуваним. Ми знаходимося не в культурі циклічності, а у всесвіті недиференційованої темпоральності культурних виразів»¹.

Можливості, надані мережею інтернет і мобільними безпроводними пристроями, на думку М. Кастельса, поступово усувають і просторово-географічну залежність. Простір сучасного інформаційного суспільства являє собою дуальну систему «простору потоків» і «простору місць». У соціальній практиці і свідомості окремих індивідів «стирання національних кордонів», обумовлене простором потоків, остаточно не ліквідувало значимість простору місць. Лише невеликий відсоток людей у сучасному світі, як вважає М. Кастельс, ідентифікує себе з єдиною глобальною, космополітичною культурою, побудованою навколо просторів потоків, більшість людей, все ж таки, відчувають чітко визначену локальну ідентичність. На думку дослідника, це фундаментальне протиріччя глобалізованого, урбаністичного, мережевого світу потрібно подолати: «Провідна тенденція, скерована до горизонту мережевого позачасового простору потоків, що прагне нав'язати власну логіку розсіяним сегментованим місцям, які все слабше пов'язані одне з одним, все менше і менше здатні користуватися загальними культурними кодами. Якщо ми навмисно не побудуємо культурні та фізичні мости між двома формами простору, ми можемо дійти до життя в паралельних всесвітах, в яких час не може збігатися, бо вони деформовані різними вимірами соціального гіперпростору»². Один із можливих сценаріїв – створення регіонів-метрополій, нової просторової форми, що виникає як результат двох взаємопов'язаних процесів на основі принципово нових, могутніх комунікаційних можливостей: децентралізація великих міст і об'єднання невеликих міст-центрів. Провідною рисою сучасної організації просторових параметрів, на думку М. Кастельса, є мережева взаємодія локального і глобального, що являє собою реванш простору, який структурує і часові параметри. Простір потоків розчиняє час, руйнує послідовність подій, роблячи їх одночасними, створює вічну ефемерність: «Простір численних місць, розкиданих, фрагментованих і роз'єднаних, демонструє різноманітні темпоральності: від найпростішого панування природних ритмів до найсуворішої тиранії годинного часу»³. Існування віртуальної реальності спричинило трансформацію усталених понять про минуле, теперішнє і майбутнє, в ній накопичуються практично всі набуті протягом століть теоретичні знання і практичні здобутки: «Матеріальний фундамент нової культури є простір потоків і часовий час. ...Часовий час є результатом заперечення часу, минулого і майбутнього, в мережах простору потоків»⁴.

Відштовхуючись від тези, що свідомість «відображає й те, яким нам бачиться світ, і те, як ми його сприймаємо»⁵, Д. Лалл замислюється над питанням, «що ж може бути важливішим за способи сприйняття та використання часу і простору, цих фундаментальніших параметрів нашого оточення» (*Media, Communication, Culture: A Global Approach*, 1995)⁶. У фокусі окресленого кола інтересів, Д. Лалл акцентує увагу на двох моментах: по-перше, в якій спосіб сучасні засоби комунікації здатні «долати обмеження неопосередкованого (“реального”) часу і простору, ...переслідуючи власні інтереси; по-друге, представники аудиторії мас-медіа використовують та інтерпретують “опосередкований” час і простір у спосіб, інакший, ніж коли вони мають справу з “реальним” часом і простором, і також переслідують власні інтереси»⁷. На думку дослідника, саме співпраця, так би

¹ Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Blackwell, 491–492.

² Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Blackwell, 458–459.

³ Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Blackwell, 497.

⁴ Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Blackwell, 507.

⁵ Лалл, Дж. (2002). *Мас-медіа, комунікація, культура : глобальний підхід*. Київ: К. І. С., 36.

⁶ Лалл, Дж. (2002). *Мас-медіа, комунікація, культура : глобальний підхід*. Київ: К. І. С., 36.

⁷ Лалл, Дж. (2002). *Мас-медіа, комунікація, культура : глобальний підхід*. Київ: К. І. С., 37.

мовити, негласна угода, мас-медіа і аудиторії спільно відтворюють нове розуміння темпоральних і просторових параметрів сучасності, проте, беззаперечним є той факт, що, трансформуючи потік повсякденного життя, між медіа-індустріями і аудиторією існує явна відмінність. Д. Лалл наголошує, що сучасні мас-медіа уможливають «безпрецедентне технологічне підкорення часу і простору»¹. Вплив означених процесів відбувається нерівномірно в суспільстві: найбільшу вигоду отримують ті, чиє становище дозволяє їм практично скористатися «часо-просторовим стисканнями та перетвореннями»² – деякі індивіди, нечисленні особи, які мають досить фінансів на придбання певних технічних засобів, а значить, здатні ефективніше управляти часом і простором.

Проте, на думку Т. Еріксена (*Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age*, 2001), «наше теперішнє не вказує ніякого конкретного напрямку, воно нарцистично перейняте самим собою, і його тероризують вимоги наступного моменту»³. Визначаючи провідною рисою сьогодення наявність надзвичайно великого обсягу легкодоступної інформації, дослідник наголошує на утворенні не поінформованого, а «збентеженого» людства. До нових видів дефіцитів, що панують у такому суспільстві, Т. Еріксен уналежнює повільний час, захищеність, особисту ідентичність, лінійне органічне зростання, справжні переживання, не спровоковані й не стимульовані ЗМІ⁴. Відповідно параметри «тут і зараз», окреслені попередниками як базові просторово-часові координати інформаційного суспільства, за визначенням Т. Еріксена, «опиняються під загрозою, оскільки наступний момент настає так швидко, що стає важко жити в теперішньому. Ми живемо, твердо сконцентрувавши погляд на точці, яка секунди на дві забігла в майбутнє»⁵. Причини подібних трансформацій дослідник однозначно пов'язує з розвитком інформаційних технологій, при цьому технології мають непрогнозовані наслідки, в першу чергу, в культурному контексті, де найважче передбачити, в який саме спосіб в майбутньому вони будуть використовуватися. Найбільшу загрозу для сучасників являє собою постійний, неконтрольований, безладний, фрагментований, барвистий потік інформації, який позбавляє людину свободи не вибирати⁶. Швидкість і зростаючий обсяг інформації вносять відповідні корективи й у роботу журналістів: «Простенький контраст “добре – погано” – це і все, що можна увіпхати в дедалі меншу кількість секунд споживача, які мають у своєму розпорядженні журналісти»⁷. У такій ситуації, на думку Т. Еріксена, втрачається «контекст і розуміння», і як наслідок, «достовірність», ми отримуємо інформацію, яка «настільки ж багата за можливостями, як і бідна за внутрішньою узгодженістю»⁸. Отже, інформаційне суспільство, за визначенням Т. Еріксена, існує в умовах «фрагментованої одночасності»⁹, «мережа... не прив'язує новини до місця, ...усуваються відстані»¹⁰, індивід опиняється в ситуації, де все важче встановлювати еволюційні послідовності, де майже не залишається повільного часу на обмірковування й обговорення, на неупереджене прийняття рішення, де він позбавлений навіть можливості затриматися в моменті «тут і зараз», де повинен жити на випередження. Прискорення, що знищує час і простір, можна подолати, в тому випадку, «якщо суспільство впровадить певні гальма як невід'ємний елемент своєї структури»¹¹.

Нарощення технологічних засобів, процеси інтернетизації, омереження, глобалізації спричинили небувале технологічне підкорення часу і простору, що дало змогу людству подолати часові та просторові межі: спресовували час і відстань з метою фінансової вигоди (Г. Інніс), «скасували простір і час, принаймні в межах нашої планети» (М. Маклюєн), перетворили час на «просто штучно організовану хронометрію, а не щось, що за своєю природною сутністю було б необхідним або неможливим» (Н. Луман), спровокували появу «despatialized (позапросторової) одночасності» (Дж. Б. Томпсон), породило «часовий час», що «є результатом заперечення часу, минулого і майбутнього, в мережах простору потоків» (М. Кастельс). У сучасному суспільстві,

¹ Лалл, Дж. (2002). *Мас-медіа, комунікація, культура : глобальний підхід*. Київ: К. І. С., 38.

² Лалл, Дж. (2002). *Мас-медіа, комунікація, культура : глобальний підхід*. Київ: К. І. С., 37.

³ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 149.

⁴ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 43.

⁵ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 13.

⁶ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 42-44.

⁷ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 84.

⁸ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 41.

⁹ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 127.

¹⁰ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 126.

¹¹ Еріксен, Т.Г. (2004). *Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу*. Львів: Кальварія, 183.

теперішнє поглинає минуле і майбутнє, виявляється самодостатнім, унеможливує вихід за його власні межі «в інший час». Час більше не є об'єктивним та універсальним, він суб'єктивний, це «власний» час актора віртуальної реальності, що існує тільки «зараз». Сучасна людина відмовляється від лінійного усвідомлення часу, згідно з яким існує минуле й майбутнє і, як наслідок, відмовляється від лінійного розуміння історичного часу. Так, в інформаційній культурі з'явилося абсолютно нове переживання часу – on-line, що припускає синхронізацію автора і реципієнта. Подібний вид спілкування можна охарактеризувати як апросторово-ачасовий, позбавлений певної точки відліку, єдиної для всієї сукупності користувачів інтернету і позначеної в реальності як «дійсне, сьогочасне». Це «мить ока» – це те, що одночасно і вже відбулося, і ще не настало (Ж. Дерріда).

Отже, провідною властивістю просторово-часових координат віртуальної реальності є здатність сьогоденної людини «кроїти» і час, і простір «під себе»: у віртуальному середовищі зберігаються традиційні вимірні параметри, що виступають як точки кореляції з реальністю, проте віртуальність дає змогу користувачеві на власний смак трактувати ці параметри. Простір і час у віртуальному середовищі «працюють» виключно на конкретного користувача, вони виступають своєрідним шляхом сприйняття інформації, що є актуальною саме «тут і зараз». Додамо, що в подальшому, сконструйований під певного актора соціальної мережі, цей просторово-часовий континуум не має значення як для інших користувачів у цілому, так і для даного користувача зокрема.

References:

1. Innis, H. (1950). *Empire and Communication*. London: Oxford University Press, Amen House. [in English].
2. Llal, Dzh. (2002). *Mas-media, komunikaciya, kul'tura: globalnyj pidxid* [Mass-Media, Communication and Culture. The Global Approach]. Kyiv: K. I. S. [in Ukrainian].
3. McLuhan, M. (2010). *Understanding Media: The Extensions of Man*. Reprint. London, New York: Routledge. [in English].
4. McLuhan, M. (2002). *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*. 11th ed. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press. [in English].
5. Luman, N. (2007). *Sotsialnyie sistemyi. Ochekr obschey teorii* [Social Systems: Essay of a General Theory]. Saint Petersburg: Nauka. [in Russian].
6. Luman, N. (2010). *Realnost mas-media* [The Reality of the Mass Media]. Kyiv: TsVP. [in Ukrainian].
7. Derrida, J. (1992). *Given Time: I. Counterfeit Money*. Chicago: The University of Chicago Press. [in English].
8. Thompson, J. (1995). *The Media and Modernity: A Social Theory of the Mediac*. Stanford: Stanford University Press. [in English].
9. Castells, M. (2010). *The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture*. 2nd ed. Chichester, West Sussex, United Kingdom: Blackwell. [in English].
10. Eriksen, T. (2004). *Tyranyya momentu: shvydkyj i povilnyj chas v informacijnu dobu* [Tyranny of the Moment: Fast and Slow Time in the Information Age]. Lviv: Kalvariia. [in Ukrainian].